

Andrea HOLASOVÁ

Poznámky k problematice studia inventářů raněnovověkých šlechtických sídel jako jednoho z pramenů poznání kultury společnosti¹

Při studiu šlechtických raněnovověkých sídel musí badatel dříve či později narazit na dobové inventáře sledovaných objektů. Nemusí mít ani zvlášť velké štěstí, neboť od poloviny 16. století se nám již zachovalo mnoho archů popsaných soupisem majetku konkrétního vlastníka, výčtem movitého a nemovitého vybavení i popisem stavu hradů, zámků, tvrzí, městských domů, zahrad, obor, dvorů, hospodářských objektů a jiných příslušenství, a to k určitému datu a účelu.² V posledních letech se tomuto prameni – charakterem na pomezí pramenů „písemných“ a „hmotných“³ – dostává stále více pozornosti.⁴

¹ Tento článek vznikl z potřeby ujasnit si některé obecné skutečnosti při studiu inventářů sídel rodu Smiřických ze Smiřic z poloviny a konce 16. a prvních dvou desetiletí 17. století s přihlédnutím k pozdějším popisům po r. 1620 a unikátnímu popisu z r. 1677. Jedná se o soubory inventářů: SOA Praha, fond Velkostatek Kostelec nad Černými lesy, *Registra správní panství kosteleckého z 1562*, sign. 3137 (F 84b); NA Praha, fond Komorní knihy (dále KK, nyní delimitace do Sbírký rukopisů), sign. 1778-1779; NA Praha (II. oddělení), fond Fideikomisní spisy zemského soudu (Fdk), sign. VII E 9 (F 7/98), inv. č. 122, kart. 847; SOA Praha, fond Velkostatek Kostelec nad Černými lesy, *Knihy urbánní jinak Gruntovní pravidlo ... panství kosteleckého ... 1677*, sign. 3138 (F 85).

² Odhady počtu inventářů pro předhusitské Čechy a v 15. století viz Robert ŠIMŮNEK, *Hradní inventář jako typ písemnosti a možnosti jeho badatelského využití (Na příkladu inventářů rožmberských hradů ca. 1450-1470)*, HT 13, 2002, s. 230-231. 90 % z cca 150 nejstarších předhusitských inventářů jsou dvorové inventáře klášterní a farní, jen několik z nich se váže k hradu nebo kostelu. Z 15. století se asi dochovalo sotva 1 % hradních inventářů. Zvláště od poloviny 16. století však počet inventářů různých typů roste a od 17. století počet zachovaných exemplářů pocházejících z prostředí vyšší i nižší šlechty nadále narůstá. Viz Jiří KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500-1740)*, disertační práce, České Budějovice 2006, s. 25-26.

³ Odvážnou tezi viz Jiří PEŠEK, *Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života*, OH 1, 1991, s. 30. Tamtéž shrnutý obecné teze vyšlé z novodobého českého výzkumu od 70. let 20. století.

⁴ Obecně k inventářům viz Václav BŮŽEK, *Adelige und bürgerliche Nachlaßinventare des 16. und 17. Jahrhunderts in den böhmischen Ländern*, in: Josef PAUSER – Martin SCHEUTZ – Thomas WINKELBAUER (Hg.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert)*. Ein exemplarisches Handbuch, Wien-München 2004, S. 468-476 (zde citována vedle české nizozemské, německé, polské a rakouské literatury); Christofer HERMANN, *Burginventare in Süd-*

Lze navazovat i na záslužné první drobné edice a vytěžení informací pro památkové soupisy z přelomu 19. a 20. století,⁵ dále na meziválečné drobné kulturněhistorické studie vycházející z jednotlivých inventářů šlechtických sídel z druhé poloviny 16. a první třetiny 17. století.⁶ Po 2. světové válce využívala česká historiografie inventáře v umělecko-historických a hospodářských bádáních. Postupně se objevovaly úvahy nad šlechtickým životním stylem, recepcí renesanční kultury a humanistických hodnot, sociálními a myšlenkovými vzorci, společenskými rituály, funkcí sídel v dobových představách. Badatelé překročili mezníky let 1620, 1634 a 1648 a vydali se do barokní nádhery „doby temna“.⁷ Přes skromnou pramennou základnu jsou studovány hradní inventáře,⁸ dále na bázi již rozšiřující se materiálové základny inventáře zámků a tvrzí,⁹ městských paláců,¹⁰ měšťanských

-
- deutschland und Tirol vom 14. bis zum 17. Jahrhundert*, in: Burgen im Spiegel der historischen Überlieferung, hg. von Hermann Ehmer, Sigmaringen 1998, S. 77-104; Beatrix BASTL, *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*, Wien-Köln-Weimar 2000, S. 84-148 (zápisy do inventářů); Jiří PEŠEK, *Pražské knihy kšaftů a inventářů. Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské*, PSH 15, 1985, s. 79-87; TÝŽ, *Pozůstalostní inventáře*, s. 30-43.
- ⁵ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého I-XV*, Praha 1882-1927; Zdeněk WIRTH, *Inventář zámku litomyšského z roku 1608*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 21, 1913, s. 123-125; Mathias PANGERL, *Ausrüstung einer böhmischen Burg im Jahre 1430*, MVGD 14, 1876, S. 70-71; Hynek GROSS, *Z archivu krumlovského. Inventář hradu Helfenburku r. 1452*, ČSPSČ 12, 1904, s. 159-160; František MAREŠ, *Materiálie k dějinám umění, uměleckého průmyslu a podobným*, PA 16, 1893-95, s. 467-468.
- ⁶ Zde se jedná především o památnou studii František HRUBÝ, *Selské a panské inventáře v době předbělohorské II. Inventáře zámecké*, ČCH 33, 1927, s. 263-306; další viz dále.
- ⁷ Vývoj bádání a přístupu k inventářům viz J. KUBEŠ, *Reprezenční funkce sídel vyšší šlechty*, s. 5-6; J. PEŠEK, *Pozůstalostní inventáře*, s. 33 a 36 (zde načrtnuta i formální metodika bádání).
- ⁸ R. ŠIMŮNEK, *Hradní inventář*, s. 229-253; Rostislav NOVÝ, *Finanční písemnosti předhusitského velkostatku v Čechách*, AUC – Philosophica et Historica 5, 1975, s. 47-88 (hrad Rotštejn r. 1403); M. PANGERL, *Ausrüstung*, S. 70-71 (hrad Točnick r. 1430); H. GROSS, *Z archivu krumlovského*; F. MAREŠ, *Materiálie k dějinám umění* (Č. Krumlov r. 1527); Vlasta FIALOVÁ, *Inventář hradu Lukova z let 1631-1634*, Naše Valašsko 6, 1940, s. 1-14.
- ⁹ Jednu ze zásadních syntéz poznatků na základě především rožmberských a smiřických inventářů (nepominuv na jiném místě také inventáře měšťanské a poddanské) viz u Josefa PETRÁNE a kol., *Dějiny hmotné kultury II/1, Kultura každodenního života od 16. do 18. století*, Praha 1995, s. 222-275. Dále Z. WIRTH, *Inventář zámku litomyšského*, s. 123-125; Josef PELIKÁN, *Břežanův popis krumlovského hradu a zámku roku 1600*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 33, 1925, s. 174-177; Josef DOSTÁL, *Inventář svršků na panství rychnovském z doby konfiskací pobělohorských*, Časopis pro dějiny venkova 13, 1926, s. 208-212; Hynek GROSS, *Inventář zámku v Českém Krumlově sepsaný r. 1600 V. Břežanem*, in: Ročenka Vlastivědné společnosti jihočeské... za rok 1929, České Budějovice 1930, s. 16-26; Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Inventář jihočeského vladectví 1599*, Jihočeský sborník historický 6, 1933, s. 116-119; TÝŽ, *Dva inventáře M. Rohozce ze XVII. věku*, Od Ještěda k Troskám 13, 1934-35, s. 9-14; TÝŽ, *Inventář zámku Hrubý Rohozec z roku 1593*, Od Ještěda k Troskám 13, 1934-35, s. 14-15; Ladislav HOSÁK, *Nejstarší inventář zámku Police a Budkova z r. 1678*, Vlastivědný sborník Vysočiny 1, 1956, s. 169-171; Josef HANZAL, *Renesanční zámek v Libochovicích*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 69, 1961, s. 149-151; Rudolf ANDĚL, *Příspěvek k problematice životní a kulturní úrovně drobné šlechty na Frýdlantsku v 17. století*, Z minulosti Děčína a Českolipska III., 1977; Petr ČORNEJ, *K otázce životního stylu nižší šlechty před Bílou horou*, SSH 15, 1980, s. 125-142; František KASÍČKA, *Život na středověké a renesanční tvrzi ve světle hmotných a písemných pramenů*, Archaeologia

domů,¹¹ velkostatků a poddanských usedlostí.¹² Zvláštní zmínku si zajisté zaslouží inventáře konfiskační po r. 1620 a z r. 1634.¹³

Inventáře jako typ pramene v našem konvenčním slova smyslu se objevily v 13. století v západní a jižní Evropě a obecného rozšíření se dočkaly v 15. století. V českých zemích jsou doloženy ve 14. století (především hospodářské dvorové

Historica 15, 1990, s. 191-201; Václav BŮŽEK, *Domácnosti nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, in: Lenka BOBKOVÁ – Michaela NEUDERTOVÁ (edd.), *Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století*. AUP Philosophica et historica 1, Ústí nad Labem 1992, s. 42-64; Josef HRDLIČKA, *Nově objevený inventář renesančních interiérů zámku v Telči z roku 1589*, JSH 63, 1994, s. 178-184; Anna KUBÍKOVÁ, *Renesanční přestavby českokrumlovského zámku a jeho interiéry*, OH 3, 1993, s. 367-378; Václav LEDVINKA, *Rezidence a dvůr Zachariáše z Hradce v Telči (1550-1589)*, OH 3, 1993, s. 199-214; Josef SMITKA – Petr ROŽMBERSKÝ, *Popis Zelené Hory a Plánice*, Hláška 2, 1994, s. 17-25; M. SMRČKOVÁ-PALIČKOVÁ, *Lobkovická Bílina na sklonku 16. století ve světle zámeckého inventáře*, dipl. pr. kat. hist. PF UJEP, Ústí nad Labem 1997; Michaela NEUDERTOVÁ, „*Item ve velkém fraucimře před luthausem se nachází...*” (*Príspevek ke studiu inventářů pozdně renesančních rezidencí v severozápadních Čechách*), OH 7, 1999, s. 163-199; Olga BEDNÁŘOVÁ, *Teplický zámek ve světle konfiskačního inventáře z roku 1634*, Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích 23, 2000, s. 105-137; Martin PLEVA, *Hmotná kultura moravské barokní šlechty ve světle pozůstalostních inventářů*, Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales 85, 2000, s. 131-155; Aleš STEJSKAL, *Rožmberská a švaberská kunstkamora na počátku 17. století a její inventář*, AT 9, 2001, s. 66-85; TÝŽ, *Inventář interiérového textilu zámku Třeboň z roku 1602 (Možnosti komparace s vybavením českokrumlovské rezidence Petra Voka z Rožmberka)*, Výběr 38, 2001, č. 2, s. 119-145; Anna KUBÍKOVÁ, *Českokrumlovský zámek za posledních Rožmberků a na počátku 17. století*, in: Zlatý věk Českokrumlovská 1550-1620, Český Krumlov 2002, s. 5-21.

¹⁰ Václav LEDVINKA, *Dům pánů z Hradce Pod stupni (Príspevek k poznání geneze a funkcí renesančního šlechtického paláce v Praze)*, FHB 10, 1986, s. 269-316; TÝŽ, *Rezidence feudálního velmože v předbělohorské Praze. Pražské sídlo pánů z Hradce ve 2. polovině 16. století*, Documenta Pragensia 9/1, 1991, s. 113-134; TÝŽ, *Funkce venkovských rezidencí a pražských paláců jihočeské šlechty v 16. a 17. století*, in: L. BOBKOVÁ – M. NEUDERTOVÁ (edd.), *Život na šlechtickém sídle*, s. 31-48; Petr VOREL, *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.-17. století*, Pardubice 2001; TÝŽ, *Města jako sídla feudálních vrchností*, in: Jaroslav PÁNEK (ed.), *Česká města v 16.-18. století*, Praha 1991, s. 121-138.

¹¹ Václav BŮŽEK – Hana BŮŽKOVÁ – Jana STEJSKALOVÁ, *Měštánské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách. Prameny, metody, stratifikace*, JSH 69, 1990, s. 65-80; Václav BŮŽEK, *Městské domácnosti úředníků a dvořanů posledních Rožmberků*, in: Pocta Josefu Petráňovi, Praha 1991, s. 301-325; Jiří PEŠEK, *Měštánská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547-1620. (Všední dny kulturního života)*, Praha 1993.

¹² Protože tyto nejsou předmětem této studie, tak jen např. Josef TLAPÁK, *Z předbělohorských inventářů českých velkostatků*, Vědecké práce ČSAZV z dějin zemědělství a lesnictví 1959, s. 179-185; Lýdia PETRÁŇOVÁ – Josef VAŘEKA, *Vybavení venkovské zemědělské usedlosti v době předbělohorské (na pozadí poddanských inventářů)*, Archeologica Historica 12, 1987, s. 277-285.

¹³ Např. Tomáš KNOZ, *Pobělohorské konfiskace na Moravě jako komunikace v ose císař – zemský gubernátor*, ČMM 113, 1994, s. 101-114 (zde literatura ke konfiskacím obecně). Z konfiskačních inventářů vycházejí i studie J. HANZAL, *Renesanční zámek v Libochovicích*, s. 149-151 (případ majetku Jiřího Popela z Lobkovic v roce 1594); M. NEUDERTOVÁ, „*Item ve velkém fraucimře před luthausem se nachází...*”, s. 163-199 a O. BEDNÁŘOVÁ, *Teplický zámek*, s. 105-137. Případ Moravské Třebové zkonfiskované Ladislavu Velenovi ze Žerotína v roce 1621 zaznamenává F. HRUBÝ, *Selské a panské inventáře*, s. 280-282, 300-303.

inventáře), z 20. let 15. století máme první měšťanské inventáře pražské¹⁴ a z 15. století je zachováno i více inventářů hradních.¹⁵ Nejdříve převažovaly soupisy členěné tematicky podle různých věcných kategorií či dílčí soupisy,¹⁶ ve 2. polovině 16. století bývalo zvykem postupovat při popisu konkrétního objektu podle jednotlivých místností.¹⁷ Oba postupy se ale v praxi kombinovaly, v 1. čtvrtině 17. století jsou doloženy i čistě tematické inventáře.¹⁸ Standardní podoby nabyly inventáře až v 17. století, kdy se jejich počet nadále zvyšoval, a v první polovině 18. století, kdy také nabývaly obsahově účtyhodných rozměrů.¹⁹

V českém prostředí 15. století lze považovat za hlavní důvod vzniku (hradních či dvorových) inventářů změnu zodpovědné osoby v konkrétním úřadu (purkrabí hradu, který byl za vybavení hmotně zodpovědný, hejtman, šafář, farář, správce špitálu apod.), změnu vrchnosti²⁰ či soudní spory.²¹ V 15. a 16. století docházelo k sepsání inventářů často z ryze vnitřních potřeb konkrétních šlechtických majitelů, nemusely v tom hrát roli centrální instituce státu.²² V 16. století byla převažující příčinou vzniku inventářů změna majitele sídla po úmrtí majitele dosavadního. Platilo to zvláště při poručnickém řízení v případě nezletilých dědiců (pozůstalostní a sirotčí inventáře), které bylo před r. 1627, kdy se nevedla inventa-

¹⁴ J. PEŠEK, *Pražské knihy kšaftů a inventářů*, s. 66.

¹⁵ V dobové terminologii platí za inventář slova „cedule“ či „list“. R. ŠIMŮNEK, *Hradní inventář*, s. 229; J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 25-26.

¹⁶ Milena HAJNÁ, *Pozůstalostní inventář Jana II. z Rožmberka. Příspěvek k studiu každodennosti českého aristokrata v pozdním středověku*, JSH 71, 2002, s. 155-184; A. STEJSKAL, *Inventář interiérového textilu*, s. 119-145; TÝŽ, *Rožmberská a švaberská kunstkamora*, s. 66-85.

¹⁷ J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 25-26. O formální podobě inventáře viz dále J. PEŠEK, *Pražské knihy kšaftů a inventářů*, s. 82-86; M. NEUDERTOVÁ, „*Item ve velkém fraucimře před luthausem se nachází...*“, s. 175. Inventární popis mohl ale také začínat popisem ekonomicko-správního zázemí, a to v přízemí zámeckého objektu, a postupovat po patrech směrem vzhůru. Např. kostelecký inventář z r. 1611, NA Praha, KK, sign. 1779, f. 2-8.

¹⁸ Např. inventář zámku Kostelce nad Černými lesy z r. 1618, NA Praha (II. oddělení), Fdk, sign. VII E 9 (F 7/98), inv. č. 122, kart. 847. Zajímavé je srovnání s měšťanským prostředím, kde se od 80. let 16. století ustálila praxe tematických soupisů (narozdíl od staršího způsobu podle místností) pod vlivem kodifikace v Koldínových právech z r. 1579. O tom viz J. PEŠEK, *Pozůstalostní inventáře*, s. 31.

¹⁹ J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 26. Naprostým unikátem v tomto směru je pravděpodobně *Knihy urbární jinak Gruntovní pravidlo ... panství kosteleckého ... 1677*, uložená v SOA Praha, fond Velkostatek Kostelec nad Černými lesy, sign. 3138 (F 85). Jedná se o 15 kg těžký a 25 cm tlustý svazek o více než 700 foliích s důkladným popisem zámku a panství „do posledního hřebíku“ a také s mnohými opisy důležitých listin ze smiřického období. Je to také jedinečný poslední popis zámku před barokní přestavbou. Jeho sepsání inicioval majitel Jan Adam Ondřej z Lichtenštejna a sepsali ho úředníci Jan K. Ouvalský, Šimon K. Svoboda a Lorenc L. Laiter.

²⁰ R. ŠIMŮNEK, *Hradní inventář*, s. 229 a 233.

²¹ M. HAJNÁ, *Pozůstalostní inventář*, s. 157.

²² J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 29. Různé stručné inventární popisy sídel lze nalézt i v pramenech jiného typu, jak o tom svědčí urbář *Registra správní panství kosteleckého* z doby kolem r. 1562, SOA Praha, fond Velkostatek Kostelec nad Černými lesy, sign. 3137 (F 84b).

rizace důsledně, hlavním podnětem k vytvoření inventáře podle zemského práva.²³ Dále vznikaly inventáře v případě konfiskace statků panovníkem či kvůli prodeji pozemkového majetku jiné vrchnosti, kdy byly inventáře podkladem pro prodejní smlouvu.²⁴ Zásadní změny v kodifikaci inventární praxe přineslo Obnovené zřízení zemské, na jehož základě bylo běžné pořizovat pozůstalostní inventáře po všech zemřelých šlechticích.²⁵

Jako téměř všechny úřední dokumenty nabízejí i inventáře vzhled do právní a administrativní praxe doby svého vzniku.²⁶ Zákonem vycházejícím po r. 1500 z psaného Zemského zřízení zde byla chráněna především práva nezletilých sirotků, jimž byl určen poslední vůlí, panovníkem či zemskými úředníky poručník. Administrativa sirotčích inventářů spadala do kompetence úředníků menších desek zemských, kteří vyslali na předmětné statky s poručníkem komorníka úřadu desek zemských s písemnými instrukcemi, aby zajistil předání majetku poručníkovi. Komorník doplnil komisi o dva další šlechtice ze sousedních panství a s nimi provedl za pomoci vrchnostenských úředníků osobně inventarizaci majetku („registra“) ve dvou kopiích s pečeti a podpisy úředníků. Jedna byla uložena v úřadu desek zemských v listovní depozici, druhou obdržel poručník nebo správce statku.²⁷ Po dosažení plnoletosti zákonných dědiců se měl úřad desek zemských po náležité proceduře postarat o předání majetku podle tohoto inventáře do dědicových rukou.²⁸

Pokud vznikal podobný inventář z aktuální potřeby majitele, prováděla inventarizaci speciálně jmenovaná komise vrchnostenských úředníků na příkaz svého

²³ K takovému případu patří ještě soubor inventářů smiřického dominia v NA Praha (II. oddělení), Fdk, sign. VII E 9 (F 7/98), inv. č. 122, kart. 847. První inventář z r. 1618 byl vyhotoven po smrti Albrechta Jana pro Markétu Salomenu Slavatovou ze Smiřic, poručnici Jindřicha Jiřího, a druhý z r. 1621 pro Albrechta z Valdštejna, císařem ustanoveného nového poručníka téhož Jindřicha Jiřího. Že mohlo být řešení sporu o poručnictví pro pověřenou komisi dramatickou záležitostí, o tom více známý případ smiřického Jičina. Viz Jindřich FRANCEK, *Eliška Kateřina Smiřická a příběh její lásky*, VSH 1993, s. 273-294.

²⁴ J. PEŠEK, *Pozůstalostní inventáře*, s. 31; M. NEUDERTOVÁ, „*Item ve velkém fraucimře před luthausem se nachází...*“, s. 166-168 a 172; J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 25-26.

²⁵ J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 25-26.

²⁶ Kodifikace způsobu inventarizace zemským zákonem viz František PALACKÝ (ed.), *Zřízení zemské Království českého*, AČ V, 1862, s. 2-266, č. 68-69, 105, 196, 483-503; Julius GLÜCKLICH, (ed.), *Nová redakce zemského zřízení před českým povstáním*, Brno 1936, zvláště s. 203-205; Hermenegild JIREČEK (ed.), *Obnovené Právo a zřízení zemské dědičného království Českého. Verneuerte Landes Ordnung des Erb-Königreichs Böhmen (1627)*, Praha 1888, články G XI až XXVII, H I až VI a I III. Pro města viz J. JIREČEK (ed.), *Práva městská království českého a markrabství moravského M. Pavla Kristyana z Koldína*, Praha 1876, s. 118, 121, 151, 168 (č. D XIII, D XXI, E XXVII, F III). Obecně u Pavly BURDOVÉ, *Desky zemské. Rozdělení po stránce obsahové a formální*, SAP 43, 1993, s. 364-366.

²⁷ Také v 15. století se vyhotovovaly dva exempláře a za jejich zpracování byl zodpovědný písař. R. ŠIMŮNEK, *Hradní inventář*, s. 235.

²⁸ M. NEUDERTOVÁ, „*Item ve velkém fraucimře před luthausem se nachází...*“, s. 166-167.

pána.²⁹ Při konfiskaci majetku prováděla soupis na statcích konfiskační komise v čele s komisařem určená císařským dekretem (např. ve složení vrchní hejtman Království českého, hejtman příslušného kraje a rada nad počty v české kanceláři) a inventář putoval do rukou úředníků české komory.³⁰

Pro srovnání, měšťanské pozůstalostní inventáře taktéž zhotovovala městskou radou poslaná komise – výjimečně to učinil dědic – a posléze se inventář zapsal do knih inventářů, do dalších typů městských knih nebo zůstal v aktovém notářském materiálu.³¹ Komise většinou popisovaly majetek podle stabilní terminologie a položky číslovaly (což ale nebylo pravidlem).³²

Změnu v inventarizační praxi přineslo Obnovené zřízení zemské, které umožnilo některé dříve výjimečné zásahy do soukromého šlechtického vlastnictví.³³

Všechny typy inventárních soupisů či popisů šlechtických sídel patří k pramenům, který si zaslouží svrchované pozornosti pro svou prvořadou důležitost pro poznání kulturního prostředí raněnovověké šlechty.³⁴ Jsou svědectvím o její významu, velikosti, moci, kulturním rozhledu a zámožnosti v ovzduší pronikavých proměn životního stylu pod vlivem renesance a humanismu.³⁵

²⁹ J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 29.

³⁰ O. BEDNÁŘOVÁ, *Teplický zámek*, s. 109-110; M. NEUDERTOVÁ, „*Item ve velkém fraucimře před luthausem se nachází...*“, s. 170. Konfiskační komise jistě využívaly také starších inventářů s účetními knihami, jak o tom svědčí existence opisů pozůstalostních inventářů smičických statků z r. 1611 deponovaných do dnes fakticky zrušeného fondu NA Praha, KK, jehož podstatnou složkou byly právě opisy materiálů ke konfiskovaným statkům po r. 1621, které dvorská komora přejala do správy s celou bývalou dokumentací. Jsou uloženy v NA Praha, KK, sign. 1778 (zpujné statky), KK, sign. 1779 (fideikomis).

³¹ J. PEŠEK, *Pozůstalostní inventáře*, s. 31-32.

³² M. NEUDERTOVÁ, „*Item ve velkém fraucimře před luthausem se nachází...*“, s. 176.

³³ J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 27-29.

³⁴ Ke šlechtické problematice s odkazy na další literaturu nejnověji např. Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Der Adel in den böhmischen Ländern 1526-1740. Stand und Tendenzen der Forschung*, Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 137, 2002, s. 55-98; Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha – Litomyšl 2002; Václav BŮŽEK - Pavel KRÁL (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (=Opera historica 10); Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004; Zdeněk VYBÍRAL, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005 (=Monographia historica VI); Václav BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvoru prvních Habsburků*, České Budějovice 2006 (=Monographia historica VII), zvláště s. 5-37; Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 79-110.

³⁵ K těmto změnám životního stylu s odkazy na další literaturu např. Josef PETRÁŇ, *Stavovské království a jeho kultura v Čechách*, in: *Pozdně gotické umění v Čechách*, Praha 1978, s. 14-71; Ivo HLOBIL – Eduard PETRŮ, *Humanismus a raná renesance na Moravě*, Praha 1992; Jaroslav PÁNEK, *Život na šlechtickém sídle v předbělohorské době*, in: L. BOBKOVÁ – M. NEUDERTOVÁ (edd.), *Život na šlechtickém sídle*, s. 9-27; TÝŽ, *Šlechta v raně novověké Evropě z pohledu českého a evropského bádání*, OH 5, 1996, s. 19-45; M. HAJNÁ, *Pozůstalostní inventář*, s. 156.

Inventáře jako snad žádný jiný pramen mohou především pomoci při studiu problematiky a struktury šlechtických sídel a jejich hmotné kultury. Jsou klíčem k pochopení proměn majetkové držby, fungování celých rezidenčních soustav (sítí) a základem pro rozhodování, které sídlo bylo rezidenční a které vedlejší a zda-li celá soustava byla budována uvědoměle a záměrně nebo víceméně náhodně.³⁶ Vedle účtů (*"regimentů počtů"*) a kšaftů jsou unikátním pramenem, jenž poskytuje vhled do domácnosti majitele, působnosti obyvatel zámku, funkčnosti zámeckých prostor, vybavení interiérů i provozního zázemí, a to skoro v plném rozsahu.³⁷ K jednomu objektu se může vztahovat velké množství inventářů, a badatel má tak šanci rekonstruovat vývoj sídla i život jeho majitelů v průběhu celých staletí.

V českých zemích započala doba přestaveb v renesančním a manýristickém slohu.³⁸ I když byla obranná funkce sídel stále velmi důležitá, objekty měly nabízet především pohodlné bydlení a jejich ekonomická a reprezentativní funkce postupem času převažovala.³⁹ Vznikl klasický renesanční zámek podle většinou nedosažených zásad architektonické pravidelnosti, souměrnosti a funkčnosti. Venkovská sídla postupně ztrácející funkci pevnostní a rozsáhlé přestavby starých objektů nebo jejich částečné i úplné boření to jen podtrhly. Potřebná společenská reprezentace projevující se ve struktuře jediného i celé soustavy sídel se stala během 16. století mnohdy také důležitější než střízlivé hodnocení ekonomické situace jedince.⁴⁰

³⁶ Inventáře hrají významnou roli v úvahách o „šlechtické rezidenční síti“ či „šlechtické urbanizaci“. J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 10. Dále viz M. NEUDERTOVÁ, „*Item ve velkém frau-cimře před luthausem se nachází...*“, s. 174-175, 196.

³⁷ O. BEDNÁŘOVÁ, *Teplický zámek*, s. 119; J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 5-6.

³⁸ Eva ŠAMÁNKOVÁ, *Architektura české renesance*, Praha 1961; Pavel PREISS, *Panoráma manýrismu. Kapitoly o umění a kultuře 16. století*, Praha 1974; Olga FREJKOVÁ, *Palladianismus v české renesanci*, Praha 1948; Ferdinand SEIBT (Hg.), *Renaissance in Böhmen*, München 1985; Jarmila KRČÁLOVÁ, *Centrální stavby české renesance*, Praha 1976; TÁŽ, *Die Kunst der Renaissance in Böhmen und Mähren*, Prag 1980; TÁŽ, *Renesanční architektura v Čechách a na Moravě*, in: *Dějiny českého výtvarného umění*, II/1, Praha 1989, s. 6-62; Eliška FUČÍKOVÁ – Beket BUKOVINSKÁ – Ivan MUCHKA, *Umění na dvoře Rudolfa II.*, Praha 1991; Pavel VLČEK, *Encyklopedie českých zámků*, Praha 1999; Jiří JUROK, *Reprezentační funkce renesanční zámecké architektury a magnátské a aristokratické rody v Čechách a na Moravě (1526-1620)*, *Časopis Matice moravské* 112, 1993; Jan MUK, *K stavební činnosti šlechty v Praze v 16.-18. století*, *Documenta Pragensia* 9/1, 1991, s. 205-214; Milada VILÍMKOVÁ, *Politické, společenské a ekonomické podmínky stavební činnosti šlechty a duchovenstva v Praze v období renesance a baroku*, *Documenta Pragensia* 9/1, 1991, s. 191-203.

³⁹ Hradní inventáře v 15. století nejdůkladněji zaznamenávaly fortifikační systém, zbraně, zbroj, zásoby střeliva a kovů, různé užitkové nářadí (i mučírnu) a zásoby potravin, sporadicky ale nábytek či vybavení kaple. V inventářích zámeckých rezidencí 16. století se toto dostává až na konec seznamu po drahocenném nábytku, oděvech, špercích, vzácném nádobí, kobercích atd. R. ŠIMŮNEK, *Hradní inventář*, s. 232, 237-241. Srov. M. HAJNÁ, *Pozůstalostní inventář*, s. 166-167.

⁴⁰ Případ Rožmberků a pánů z Hradce probírá v Václav BŮZEK – Josef HRDLIČKA a kol., *Dvory velmožů s erbem růže*, Praha 1997, s. 15-24.

Středisko dominia, hlavní sídlo, rezidence, se většinou nalézalo tam, kde se velmož zdržoval nejčastěji – ale ne vždy tomu tak bylo.⁴¹ Takovému významu sídla odpovídá bohatost inventáře, přítomnost osobních věcí, mnoha loží s plným vybavením ložními šaty pro pána domu, rodinu a hosty, uložení drahocenných věcí a v neposlední řadě také rozsáhlé hospodářské zázemí, příslušející přímo k rezidenci. Vedlejší sídla charakterizuje hlavně skutečnost, že v nich postrádáme osobní majetek a panskou kuchyň. Ovšem skutečný osobní majetek, např. v podobě šatů, nenalezneme v případě některých inventářů ani v hlavním sídle, ale jen v jednom jediném (v případě smiřické soustavy se majetek intimního rázu vyskytoval pouze v popisu malostranského paláce).

Je ovšem otázkou, zda byla v případě výběru hlavního rodového sídla určujícím faktorem pouze majitelova obliba určitého místa, hospodářský význam objektu, tradice, která během 16. století ztrácela svou prvořadou důležitost při budování aristokratických sídel, nebo i jiné příčiny. V každém případě nalezla struktura sídel toho kterého šlechtice odraz v jeho tituluře, kde na předním místě po rodovém jménu figurují názvy sídel hlavních. Právě tento typ sídel zákonitě podléhal největším změnám a byl představován v duchu nového slohu. To však nebylo pravidlem. Stavební úpravy se mnohdy prováděly i na vedlejších sídlech z důvodů např. jejich výhodné polohy.⁴²

V rezidenci nového typu došlo k diferenciaci účelu jak místností, tak jednotlivého ekonomického příslušenství, projevující se novými pojmenováními, specializací, vyhrazováním zvláštních prostor apod. Nadměru vzácné vybavení některých místností v sídlech lze odvozovat od označování pokojů za hraběcí či královské.⁴³ Kolem novostaveb vznikaly nápodoby italských renesančních zahrad a staré

⁴¹ O problematice renesančního sídla na případu zvláštního postavení lobkovických Libochovic viz M. NEUDERTOVÁ, „*Item ve velkém fraucimře před luthausem se nachází...*“, s. 174 a 197.

⁴² Příklad smiřických Kolodějů, Klučova a především Uhříněvse, víceméně zásadně přebudovaných, ležících v těsném sousedství Prahy, podle fideikomisního inventáře z r. 1611, NA Praha, KK, sign. 1779, f. 21-23 (Klučov), f. 32-38 (Uhříněves), f. 50-54.

⁴³ O pevné výzdobě interiérů v renesančních zámcích viz J. PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury III/1*, s. 246-264; Jarmila KRČÁLOVÁ, *Renesanční nástěnná malba v Čechách a na Moravě*, in: *Dějiny českého výtvarného umění II/1*, Praha 1989, s. 62-92; Milada MATYÁŠOVÁ-LEJSKOVÁ, *Hodovní síň renesančního zámku ve Velkých Losinách*, *Severní Morava* 22, 1972, s. 33-38. O nábytku a dveřích v renesanci KOL., *Dějiny nábytkového umění I.*, Brno 1948; Milan TOGNER, *Historický nábytek*, Praha 1993; Petr BRUNECKÝ, *Historický vývoj nábytku*, Brno 1997; Lydia SOUKUPOVÁ, *Lůžko a postel. Pokus o sémioticko-funkční analýzu*, in: Pocta Josefu Petráňovi, Praha 1991, s. 113-136; Jaroslava LENCOVÁ, *Řezané dveře pozdní renesance a raného baroku v Praze*, *Umění* 26, 1978, s. 464-472. O způsobu vytápění viz M. PLECHÁČOVÁ, *Renesanční kachlová kamna na českých a moravských hradech a zámcích*, dipl. pr., UDU UK, Praha 1975. O obrazové výzdobě viz J. PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury II/1*, s. 271-272; Eva BUKOLSKÁ, *Renesanční portrét v Čechách 1520-1620*, dis. práce, Praha 1951; Eva BUKOLSKÁ – Petr ŠTĚPÁNEK, *Španělské podobizny*, Praha 1980; Jaroslav PEŠINA, *Skupinový portrét v českém renesančním malířství*, *Umění* 2, 1954, s. 269-295; Zdeněk HOJDA, *Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů v letech 1627-1740. Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy I.*, *PSH* 26, 1993, s. 38-100; Jiří PEŠEK, *Výtvarná díla s náboženskou tematikou v pražských předbělohorských interiérech*, *Umění* 30, 1982, s. 263-267; TÝŽ, *Obrazy a grafiky a jejich majitelé*

tvrze se měnily výjimečně v letohrádky, ale většinou v hospodářské objekty.⁴⁴ Ke změnám došlo i v stále trvajícím propojení správních úřadů panství se sídlem a jejich separování od reprezentativní části objektu.⁴⁵

Podle inventářů lze posuzovat nejen podobu samotného sídla, ale také majitelovu výchovu a vzdělání, politickou a náboženskou orientaci, společenské postavení a vazby, rodové sebevědomí, hodnoty a vkus, zvyky a záliby, životní cyklus a rituály, dále jeho motivace stavební činnosti a zájem na vzhledu sídla jako vlastníka, stavebníka a zadavatele výzdoby. Obecně konečně lze zachytit strukturu domácnosti a sídel, jejich každodenní život, využití prostoru, kulturu bydlení i technický a ekonomický pokrok (zvláště podle inventáře opatřeného odhadními sumami).⁴⁶ Raněnovověké inventáře odrážejí domácí tradice i cizí kulturní vlivy a jsou dokladem „*změny prosté staročeské společnosti rázu spíše agrárně vojenského*“, odříznuté od světa, ve společnost orientovanou na současné kulturní evropské proudy.⁴⁷ Od přelomu 15. a 16. století a později hlavně od 30. let lze totiž sledovat pronikání cizích vlivů, nejprve hlavně v katolických kruzích v architektuře a na literárním poli. Tyto tendence se projevují ve 2. polovině 16. století i v daleko širších vrstvách společnosti a v ostatních oblastech kultury a chování.⁴⁸ Vzorem nové kultury, která si získala obdiv všech až na několik staromilů, se stal dvůr Ferdinanda I. a jeho nástupců. K přeorientování řady šlechticů přispělo i cestování do cizích zemí ve službách Habsburků.⁴⁹ Jednalo se ale zpočátku pouze o cesty vojen-

v předbělohorské Praze, Umění 39, 1991, s. 369-383; Lubomír SLAVÍČEK (ed.), *Artis pictorae amatores. Evropa v zrcadle pražského barokního sběratelství*, Praha 1993; Zdeněk HOJDA, *Několik poznámek k budování šlechtických obrazáren v barokní Praze*, Documenta Pragensia 9/1, 1991, s. 257-268; Oldřich BLAŽÍČEK, *Obrazárny státních zámků*, Praha 1959. O nástěnných kobercích viz Jarmila BLAŽKOVÁ, *Tapiserie 16.-18. století v Umělecko průmyslovém muzeu v Praze*, Praha 1975; TÁŽ, *Nástěnné koberce v Náměšti nad Oslavou*, Brno 1969.

⁴⁴ K. HIEKE, *České zámecké parky a jejich dřeviny*, Praha 1984; J. PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury II/1*, s. 223-224, 276-284.

⁴⁵ J. PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury II/1*, s. 222.

⁴⁶ O mnohém z toho uvažuje již F. HRUBÝ, *Selské a panské inventáře*, s. 273-274; dále např. J. PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury II/1*, s. 228; J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 7 a 31; M. HAJNÁ, *Pozůstalostní inventář*, s. 157, 168-169, 171 (např. o rituálu daru na základě soupisu v inventáři). O zajímavém vzhledu do šlechtické domácnosti viz Josef HRDLÍČKA, *Hodovný stůl a dvorská společnost. Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550-1650)*, České Budějovice 2000.

⁴⁷ F. HRUBÝ, *Selské a panské inventáře*, s. 263. Viz též pozn. 39.

⁴⁸ I. HLOBIL - E. PETRŮ, *Humanismus a raná renesance*, s. 9-85; Josef TRUHLÁŘ, *Humanismus a humanisté v Čechách za Vladislava II.*, Praha 1894. Inventáře mohou významně pomoci např. svými zmínkami o šlechtických knihovnách, a to přesto, jak jsou na informace tohoto druhu skoupé, neboť knihy nebývaly zdaleka tím nejcennějším majetkem bohatších šlechticů. Viz např. J. PEŠEK, *Pozůstalostní inventáře*, s. 34; R. ŠIMŮNEK, *Hradní inventář*, s. 237-239 („záhadná“ knihovna na Helfenburku r. 1452); O. BEDNÁŘOVÁ, *Teplický zámek*, s. 116; M. NEUDERTOVÁ, „*Item ve velkém fraucimře před lusthausem se nachází...*“, s. 195 a 177.

⁴⁹ Tak tomu bylo např. v případě Rožmberků nebo významného velmože císařského dvora Jaroslava I. ze Smřic. Jaroslav PÁNEK, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, Praha 1987;

ské a diplomatické a teprve mnohem později o cesty studijní.⁵⁰ Důsledky cest ve vnější a později i ve vnitřní stránce chování aristokratů byly brzy zřejmé. Např. v garderóbách se objevují italské, francouzské a španělské drahé kusy, za něž se podle mnohých platilo až přespříliš.⁵¹

Důležitější ale bylo na přelomu 16. a 17. století vrcholící přebírání vzorů politického a také náboženského myšlení, zájem o svět, důraz na vzdělání, poznávání cizích zemí, které změnilo mnohé české šlechtice po vnější i vnitřní stránce, s tím spojené pobývání ve službách evropských dvorů a následné celoživotní studium. Jednalo se o oproti středověku podstatnou změnu myšlení ve smyslu zpolitizování a konfesijního vyhranění.⁵² Přizpůsobování se evropským proudům s sebou přineslo též zjemnění mravů, novou titulaturu a většinou německou nomenklaturu módních věcí.⁵³ Český šlechtic oproti svým anglickým nebo francouzským protějškům se však stále musel potýkat s relativním nezájmem ciziny o české poměry a jejich neznalost.⁵⁴ Přesto se pod vlivem vyspělejší ciziny rodil typ nové sebevědomé české generace, jejíž katolická část se orientovala především na Itálii a Španělsko, a nekatolická, do r. 1609 oficiálně kališnická, na Francii, Anglii a Nizo-

Milada LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, *Zámek v Kostelci nad Černými lesy ve světle urbáře z roku 1677*, Umění 4, 1956, s. 337; J. FRANCEK, *Eliška Kateřina Smiřická*, s. 274. Na další literaturu k cestování, vzdělání a šlechtickým knihovnám odkazují ve své studii Andrea HOLASOVÁ, *Cesta za vzděláním Jaroslava II. Smiřického ze Smiřic (1588-1611)*, in: Celostátní studentská vědecká konference Historie 2000. HÚ Jihočeské univerzity, České Budějovice 2001, s. 35-69.

⁵⁰ Vždyť podle *Rukověti humanistického básnictví* z let 1966-82, byť omezené a zkrslující, což je ale v případě tak ojedinělého díla skoro zanedbatelné, hlavní vlna cestování začala až po roce 1580. Ještě Karel st. ze Žerotína neměl žádnou možnost odvolávat se při svých cestách po evropských dvorech na nějaké své předchůdce. O tom viz Noemi REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel st. ze Žerotína. Z korespondence*, Praha 1982, s. 196-198.

⁵¹ Jak poznamenává F. HRUBÝ, *Selské a panské inventáře*, s. 268-269. V 15. století i později patřily šaty a šperky mnohdy k nejcennějším kusům osobního šlechticova majetku, jak o tom píše M. HAJNÁ, *Pozůstalostní inventář*, s. 159 (tamtéž na s. 162 literatura k dobové terminologii odívání). Ke klenotům, odívání a oděvním řádům viz např. Václav BŮŽEK – Hana BŮŽKOVÁ, *Klenoty v renesančních a manýristických domácnostech na jihu Čech*, JSH 63, 1994, s. 23-43; Alena NACHTMANNOVÁ, *Oděv a odívání v české společnosti na přelomu 16. a 17. století (Odívání šlechty a obyvatel měst ve světle vybraných pozůstalostních inventářů)*, dipl. pr., FF UK 1996; Veronika BAUR, *Kleiderordnungen in Bayern von 14. bis zum 19. Jahrhundert*, München 1975; Liselotte C. EISENBART, *Kleiderordnungen der deutschen Städte zwischen 1350 und 1600. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der deutschen Bürgertums*, Göttingen 1962; Zikmund WINTER, *Pýcha stavovská v šatech*, in: Sebrané spisy V, Praha 1943, s. 85-96. K trhům a dovozu textilií a dalšího luxusního zboží viz Václav BŮŽEK, *Zahraniční trhy a kultura šlechtických dvorů v předbělohorských českých zemích*, ČČH 89, 1991, s. 692-713; Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích. (2) Šlechta*, Praha 2001, s. 157-175; Harry KÜHNEL (Hg.), *Alltag im Spätmittelalter*, Graz-Wien-Köln 1996, S. 232-243; Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, Praha 1906, s. 892-962.

⁵² J. PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury II/1*, s. 222.

⁵³ F. HRUBÝ, *Selské a panské inventáře*, s. 270-272.

⁵⁴ Známý je případ Albrechta Jana Smiřického na hanavském dvoře. Také Žerotína za 20 let po jeho cestách už nikdo z vyšší společnosti v cizině nezná, jak píše v jednom svém dopise z r. 1606. *Archiv český XXXIII*, Praha 1918, s. 284.

zemí. Zároveň Itálie, Francie, Německo a hlavně rudolfínský dvůr se těšily pozornosti všech bez rozdílu náboženství.⁵⁵ Během těchto změn se radikálně měnila i skladba inventářů.⁵⁶

Otázkou je, nakolik inventáře vypovídají o velice důležitém jevu týkajícím se změny ve vnímání uměleckých děl, která je kladena do 2. poloviny 16. století – kdy umělecké hledisko v posuzování jednotlivých věcí postupně převážilo nad čistě materiálním. K posunu určitě dochází, ale je sporné, nakolik se to odrazilo v klasických inventárních soupisech, pořizovaných za účelem většinou prozaičtějším. Komisaři registrovali pevnou výzdobu jen stroze, více je zajímala forma, provenience, velikost či materiál než téma, např. při soupisu obrazů (snad kromě náboženských) či nástěnných koberců si všímali jejich velikosti, umístění či stavu rámu, málokdy tématu obrazu nebo jména autora, u knih většinou stačil jen počet. Nerozlišovali zcela jasně vždy kusy prostého a užitkového mobiliáře od nábytku reprezentativního a zdobného.⁵⁷ Tímto problémem se bude třeba ještě zabývat a doplnit informace vytěžené z inventářů ještě o komparaci s různými typy účtů, itinerářů, deníkovými záznamy nebo korespondencí.

Tím se dostáváme k úvaze, že vypovídací hodnota inventářů a jim blízkých pramenů je nepopíratelná, ovšem nelze ji přeceňovat. Studium inventářů skrývá zároveň mnohá úskalí. Za prvé nelze závěry vyvozené z malého vzorku materiálu generalizovat.⁵⁸ Je třeba objasnit plně celý mechanismus vzniku těchto evidenčních administrativně-hospodářských pramenů a všechny zvyklosti při jejich sepisování. Můžeme vycházet z toho, že většinou víme, k čemu konkrétně sloužily a že tedy asi nebylo jejich prioritou sepsat naprosto veškeré zařízení movité a nemovité do nejmenších detailů a v celé úplnosti, ale zaznamenat přehled toho hodnotného.⁵⁹ Mnoho z pro nás zajímavých věcí uniklo pozornosti sepisovatelů, nebo bylo opomenuto, a to přes jejich zřejmou objektivitu a nezáujatost.⁶⁰ Další jako třeba knihy

⁵⁵ Podobně J. PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury II/1*, s. 222.

⁵⁶ Jak mnoho se změnila skladba inventářů během 40 let, může ukázat např. úřední inventář zámku Velké Meziříčí z r. 1615, sídla Ladislava Berky z Dubé a z Lipé. Také inventář Helfštejna z r. 1621 nám poskytuje zcela jiný obraz než ten z r. 1552 (popisuje již šaty, koberce, čalouny atd.). V 2. polovině 16. století např. vybavení rystkomor vypovídá o tom, že se již nikdo nehrnul do vojenské služby a bylo třeba šlechtu nutit a uplácet. Císař skutečně stál potom spíše o peníze na žoldnéřskou armádu než o nespolehlivé vojenské sbory. F. HRUBÝ, *Selské a panské inventáře*, s. 265, 275-280, 287-300.

⁵⁷ O. BEDNÁŘOVÁ, *Teplický zámek*, s. 115-116; M. NEUDERTOVÁ, „*Item ve velkém fraucimře před lusthausem se nachází...*”, s. 177, 182, 184, 188, 195.

⁵⁸ O neprůkaznosti vysoké kulturní úrovně městských písařů pro samu kulturní úroveň jejich měst nebo problematice prodlevy mezi úmrtím vlastníka a soupisem jeho inventáře viz J. PEŠEK, *Pozůstalostní inventáře*, s. 35.

⁵⁹ O různé sdílnosti inventářů, různé míře jejich podrobnosti a důkladnosti viz např. O. BEDNÁŘOVÁ, *Teplický zámek*, s. 112; M. NEUDERTOVÁ, „*Item ve velkém fraucimře před lusthausem se nachází...*”, s. 171, 174, 185; J. PEŠEK, *Pozůstalostní inventáře*, s. 36.

⁶⁰ Tázání se po příčině absence konkrétních předmětů v inventářích viz např. R. ŠIMŮNEK, *Hradní inventář*, s. 242-243 (absence praku); M. NEUDERTOVÁ, „*Item ve velkém fraucimře před*

a obrazy se na základě skoupých zápisů těžko identifikují. Bezesporu mívaly na inventarizaci majetku zájem vedle profitujících dědiců zeměpanské úřady, městské rady a v době rozvinuté hospodářské zprávy a byrokratizace se bez něj v žádném případě neobešly.⁶¹

V centru problematiky stojí otázka, co se zpravidla zapisovalo, a co ne; co se považovalo za drahé, hodné zápisu, a co nikoli. V mnoha případech se to totiž nekryje s naší představou či přáním a očekáváme, že nalezneme v inventářích něco, co ale naši předkové nepokládali za nutné poznamenat.⁶² Řídila se praxe soupisu inventáře vždy podle funkce, které měl inventář sloužit? Co se vlastně do inventářů vybíralo?⁶³ Jistě nás čeká ještě vytvoření důsledné stratifikace inventářů podle formálních a funkčních znaků.⁶⁴ Problémem je, že se velké množství inventářů nezachovalo.

Práci s inventáři znesnadňuje pochopitelně také posun v užívaných dobových termínech a jejich překrývání.⁶⁵ Nejde tu jen o pojmenování pro nás naprosto cizí. Je otázkou, zda tu část naší terminologie, která se zdánlivě kryje s názvy z inventářů, můžeme brát za základ při studiu a spolehnout se na ni. Např. nebyly pisatelům inventářů totožné věci, které jsou rozdílné pro nás, a naopak? Dobrým vodítkem jsou potom dobové slovníky.⁶⁶ Je zřejmé, že se nemůžeme spolehnout ani na konvenční označení hrad, tvrz, zámek, kteréžto termíny zpravidla v pramenech neoznačují to, co si pod nimi primárně představujeme. Přesto je jejich výpovědní hodnota vysoká, pokud na ně aplikujeme lingvisticko-sémantická hlediska.⁶⁷

Z dosavadních výzkumů lze učinit závěr, že určitý inventář zcela jistě neobsahuje vše – mnohé pro nás důležité se jistě nezaznamenávalo – ale dovoluje přece jen rekonstruovat vzhled objektu a většinu vybavení v dostatečné míře.

Ve většině předbělohorských inventářů není zachycen kromě několika poznámek stav samotného sídla tak důkladně, jak se s tím můžeme shledat v barok-

lusthausem se nachází...”, s. 194; J. PEŠEK, *Pozůstalostní inventáře*, s. 34, 37. Tamtéž podnětná úvaha v ten způsob, že pokud bohatství nemovitostí, jistin, pohledávek a klenotů zcela převážilo v majetku zemřelého, těžko lze očekávat v inventárním soupisu detailnější rozpis knih, majících cenu daleko menší.

⁶¹ Městští patriciové naopak v kšaftech mnohdy inventarizaci zakazovali. J. PEŠEK, *Pozůstalostní inventáře*, s. 37; J. PEŠEK, *Měšťanská kultura a vzdělanost*, s. 11-12, 131.

⁶² F. HRUBÝ, *Selské a panské inventáře*, s. 266.

⁶³ Např. nikde ve směřických inventářích nejsou jmenovány police nebo podobné úložné prostory, psací potřeby, úřední knihy panství, korespondence, drobné náčiní jako nůžky, stolní hry, vidličky k nožům (jmenované v inventáři Velkého Meziříčí z r. 1615 ve zmiňované studii F. Hrubého) apod. O předmětech osobní povahy v konfiskačních inventářích viz M. NEUDERTOVÁ, „*Item ve velkém fraucimře před lusthausem se nachází...*”, s. 196; J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce*, s. 29.

⁶⁴ Poprvé se o to pokusil již F. HRUBÝ, *Selské a panské inventáře*, s. 272-273.

⁶⁵ J. PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury II/2*, s. 886.

⁶⁶ Vedle jedinečných čtyř slovníků Daniela Adama z Veleslavína a Rosova slovníku *Thesaurus linguae Bohemicae* se jedná např. o novější Jungmannův pětidílný *Slovník česko-německý* (reprint, Praha 1990).

⁶⁷ Viz průkopnický Mackova výklad o „záмку“ a „hradu“. Josef MACEK, *Hrad a zámek. Studie historicko-sémantická*, ČČH 90, 1992, s. 1-16. Též J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce*, s. 7.

ních inventářích.⁶⁸ Ovšem posuzovat nejen stav, ale i vybavení objektů podle inventářů musíme opatrně. V době soupisu inventáře nepochybně vypadala sídla po vnitřní stránce tak, jak je inventář zachycuje, ale to ještě neznamená, že tomu tak muselo být nedlouho předtím. Prostě si nemůžeme být zcela jisti, že konkrétní sídlo vypadalo zcela tak, jak je popsáno, během celého majitelova vladaření. Není ale také důvod zásadně pochybovat, že objekty tak skutečně nevypadaly. Mnohé inventáře pravděpodobně v mezích možností a zvyklostí informují o stavu usedlostí velmi přesně.

Závěrem chci říci, že je třeba pokračovat v úspěšně započaté cestě studia těchto pramenů a znovu inventáře zhodnotit ve všech detailech a ptát se po konkrétním významu slov a frází užívaných v textu. Mnohé byly dokonce záhadou pro samotné současníky a jsou ještě dnes otázkou i pro nás.⁶⁹

⁶⁸ Tak důkladný popis, který se zabývá fyzickou stránkou samotného sídla, jako je ten v černokosteckém urbáři z r. 1677, se v renesanční době pravděpodobně nevyskytuje.

⁶⁹ R. ŠIMŮNEK, *Hradní inventář*, s. 241.

Resumé:

Einige Bemerkungen zur Problematik des Studiums der Adelsinventare in der frühen Neuzeit als Quellengrundlagen der Erkennung der Gesellschaftskultur

In den letzten Jahren wird den frühneuzeitlichen Adelsinventaren eine immer größere und verdiente Aufmerksamkeit gewidmet. Es handelt sich um eine bedeutende Quelle, die Auskunft gibt über die Entwicklung der Siedlungsstruktur, den Lebenszyklus der Besitzer und Einwohner und der kulturellen Umwelt in der Zeit der tiefgreifenden Veränderungen des Lebensstils unter dem Einfluss der Renaissance und des Humanismus. Es ist möglich an Forschungsbemühungen der Genealogen, Kunsthistoriker und Historiker der Kultur- und Sozialgeschichte seit dem Ende des 19. Jahrhundert anzuschließen. Trotz der bescheidenen Quellengrundlage studieren viele Erforscher Burg- und Bürgerinventare aus dem 15. Jahrhundert, dann aus dem 16. und 17. Jahrhundert immer häufiger aufvertretene Schlossinventare, Inventare der Stadtpaläste, Bürgerhäuser oder Gutsherrschaften. Besondere Aufmerksamkeit verdienen natürlicherweise die Inventare, die durch Konfiskation gesichert wurden. Die Inventare bieten Einsicht in die Rechts- und Verwaltungspraxis und bekunden die soziale und mentale Welt des Menschen in der frühen Neuzeit. Die Inventare – vielleicht wie keine andere Quelle – können vor allem bei der Forschung der Problematik und der Struktur der Adelsitze und ihrer materialien Kultur genutzt werden. Dieses Studium jedoch verbirgt auch viele Probleme. Vor allem kann man die aus der kleinen Materialprobe festgestellten Ergebnisse nicht verallgemeinern. Es ist nötig zuerst den Aussagewert der Inventare im Hinblick auf ihre Funktionen und zeitgenössisch- praktischen Benutzung zu verdeutlichen. Als tragfähig könnten sich z. B. für das konkrete Material semantisch-linguistische Gesichtspunkte erweisen.